

לפרשת לך לך – תשע"ב

"ותענה שרי. הייתכן?"

יהודית שטרן

"ותענה שרי" (ט"ז, ו') – תיאור זה של שרה הגבירה המענה את הגר שפחתה מעורר בנו לא מעט תהיות מוסריות. האם התנהגות זו ראויה לשרה אמנו? האין היא פגומה מבחינה מוסרית?

בטרם נבוא לשפוט מבחינה מוסרית את התנהגותה של שרה הבה נבחן תחילה את הרקע להתנהגות זו.

אברהם ושרה הזקינו, כבר עשר שנים הם בארץ ועדיין אין להם בן. נזכור כמובן את הבטחת ה' לאברהם: "ושמתי את זרעך כעפר הארץ" (ט"ו, ה'), "הבט נא השמימה וספור את הכוכבים אם תוכל לספור אותם... כה יהיה זרעך".

נענין כעת בפסוקים בפרק ט"ז הקודמים ל "ותענה שרי".

ב ותאמר שרי אל-אברם, הנה-נא עֲצָרְנִי יְהוָה מִלֵּדַת--בֶּא-נָא אֶל-שַׁפְּחֹתַי, אֲוִלִי אֲבָנָה מִמֶּנָּה; וַיִּשְׁמַע אֲבָרָם, לְקוֹל שָׂרִי. ג וַתִּקַּח שָׂרִי אִשֶׁת-אֲבָרָם, אֶת-הַגֵּר הַמִּצְרִית שַׁפְּחָתָהּ, מִקֶּץ עֶשְׂרֵי שָׁנִים, לְשֵׁבֶת אֲבָרָם בְּאֶרֶץ כְּנָעַן; וַתִּתֵּן אֹתָהּ לְאֲבָרָם אִשָּׁה, לוֹ לְאִשָּׁה. לפנינו מעשה אצילי של שרה, שבראותה כי עם חלוף השנים לא ילדה לאברהם, נתנה לו את הגר שפחתה לאשה.

הרמב"ן בפירושו לפסוקים אלה מדגיש שכל היוזמה היא של שרה ואף הביצוע כולו שלה הוא. ואברהם, אשר כפי שמתואר בפרק ט"ו כל מאוייו היו לבן, אינו מזדרז מצדו. הוא אינו פעיל, אינו לוקח, אלא מחכה להצעת אשתו, להסכמתה ולפעילותה. "וכל זה מוסר שרה והכבוד שהיא נוהגת בבעלה" כפי שאומר הרמב"ן. הוויתור, ההבלגה, ההתגברות על קנאה ועל אנוכיות, הקרבן בהבאת הצרה הביתה – כל אלה באו מצד שרה בלב שלם. "ותקח שרי אשת אברם את הגר... ותתן אותה לאברהם אשה לו לאשה". אולם כאשר הרתה הגר, במקום הכרת תודה לשרה, כפי שהיינו מצפים, תגובתה היא תגובה של לעג ובוז: "ותרא כי הרתה ותקל גבירתה בעיניה" (ט"ז, ד').

שרה מתלוננת בעיני אברהם, והוא משיב לה: "הנה שפחתך בידך עשי לה הטוב בעיניך". והתוצאה היא: "ותענה שרי ותברח מפניה".

כדי להעריך נכון את תגובתה של שרה יש לעמוד תחילה על התנהגותה של הגר: "ותקל גבירתה בעיניה". מה פירוש הדבר? כיצד בא הדבר לידי ביטוי? רש"י סובר שהדבר בא לידי ביטוי בדברי לעג ארסי: "אמרה הגר: שרה זו אין סיתרה כגילויה, מראה עצמה כאילו היא צדקת ואינה צדקת, שלא זכתה להיריון כל השנים הללו ואני נתעברתי מביאה ראשונה". כלומר, לדבריה יש להקיש מאי הצלחתה של שרה להיכנס להיריון גם על חוסר צדקתה. הרד"ק טוען שהתנהגותה של הגר באה לידי ביטוי בחוסר ציות להוראותיה של שרה ומפרשים אחרים סבורים שבמעשים המביעים זלזול בה. בכל מקרה ברור שהתנהגותה של הגר ראויה לכל גינוי: לא רק שיש כאן התאכזרות לאשה עקרה, אלא יותר מזה, יש כאן כפיות טובה כלפי גבירתה אשר נתנה אותה לאברהם לאשה, ואשר בזכותה הרתה לו.

אף על פי כן קשה להשלים עם תגובתה של שרה. עם כל ההבנה למרירות שבה ולהשפלה שחוותה משפחה כפויית טובה ומתנשאת, האם ניתן להצדיק את שתי המילים "ותענה שרי"? גם מילים אלה אינן ברורות. קשה להבין מה בדיוק עשתה שרה להגר, אבל התוצאה אחת היא: "ותברח מפניה". מכאן שאין מדובר בעינוי קל שניתן היה לחיות איתו, אלא בעינוי שהביא את הגר להחלטה הקשה ביותר לאשה במצבה: לברוח אל המדבר.

סיפור זה כפי שאמרנו מעורר תחושה קשה ותהייה מוסרית כלפי התנהגותה של שרה אל הגר הנעשית בגיבוי של אברהם. המפרשים חלוקים בדעתם ובשיפוטם את התנהגותה זו של שרה. יש הרואים את סיפורנו כסיפור ביקורת על שרה. התורה אינה מציגה את דמויות האבות וגדולי האומה כדמויות מושלמות החפות מכל ביקורת. אלולא כן לא היו יכולות לשמש

לנו דמויות מופת. חז"ל ומפרשים ראשונים ואחרונים פרשו פעמים אחדות מעשי דמויות במקרא בדרך זו. גם במקרה שלנו נוקטים הרמב"ן והרד"ק בדרך זו. הרמב"ן אומר: "חטאה אמנו בעיני ה' וגם אברהם בהניחו לעשות כן". ורד"ק מבקר אף הוא את התנהגותה של שרה: "זה הסיפור נכתב בתורה לקנות אדם ממנו המידות הטובות ולהרחיק הרעות". המפתח להבנת התנהגותה של שרה הוא בפירוש צמד המילים "ותענה שרי". הרד"ק, המגנה את התנהגותה של שרה כפי שכבר ציינו, מפרש ביטוי זה "עבדה בה בפרך, ואפשר שהיתה מכה אותה ומקללת אותה ולא היתה יכולה לסבול וברחה מפניה". על כן מסקנתו של הרד"ק היא "ולא נהגה שרה בזה לא מידת מוסר ולא מידת חסידות".

אולם מפרשים אחרים רואים את המקרה באור שונה לגמרי מאחר שהם מפרשים את "ותענה שרי" פירוש מקל: העינוי לא היה אלא החזרת הגר לשיעבודה ולמעמדה הקודם כשפחה. התנהגות זו של שרה תואמת את חוקי חמורבי מלך בבל שהיו מקובלים בתקופת האבות, ושיקפו את הנורמות החברתיות של אותה העת. גם אחד הפרשנים הקדומים, רבנו חננאל, אף על פי שלא הכיר את חוקי חמורבי, פירש את סיפורינו בדרך דומה.

כיצד, אפוא, ניתן לשפוט את התנהגותה של שרה במקרה זה? האם יש בסיפור זה גינוי לשרה, כפי שסבורים הרמב"ן והרד"ק, או הצדקה למעשיה – כפי שסבורים פרשנים אחרים? את התשובה ניתן למצוא בדברי מלאך ה' בפסוקים ח'י"ב המבטאים, כמובן, את העמדה האלוקית. "שובי אל גבירתך והתעני תחת ידיה" (ט"ז, ט') אומר לה המלאך, לאחר שהגר מציגה את עמדתה. מכאן, שכפי שטענו קודם, אין "עינויה"

" של הגר אלא החזרתה למעמדה הקודם כשפחת שרה שנעשתה כדת וכדין. לכך גם התכוון המלאך באומרו "והתעני תחת ידיה" – הכוונה בביטוי זה היא קבלי על עצמך להיות שפחתה. בדברים אלו ניתן לראות בבירור שמלאך ה' מצדיק את התנהגותה של שרה ודורש מהגר לנהוג כדין ולשוב אל מעמדה החוקי.